

4η Διδακτική Ενότητα

Ο πρωταγόρειος μύθος: η διανομή των ιδιοτήτων στα ζώα

Κείμενο αναφοράς: Πλάτων, Πρωταγόρας 320c-321b

α. Εισαγωγικά σχόλια:

Ο μύθος που ακολουθεί είναι προσωπική δημιουργία του **Πρωταγόρα** και ίσως περιεχόταν στο έργο του *Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως*, το οποίο δεν έχει διασωθεί. Αφηγείται τη **δημιουργία των όντων**, η οποία θα κορυφωθεί με την εμφάνιση και την ιστορική ανάδειξη του πιο σημαντικού από αυτά, του ανθρώπου. Πρόκειται για μια ιδιότυπη **κοσμογονία**, ή, καλύτερα, **δημιουργία**, στην οποία το ενδιαφέρον περιορίζεται από την πρώτη στιγμή στα **ζώα**, για να επικεντρωθεί στη συνέχεια στο «**πολιτικόν ζώνον**», όπως θα αποκαλέσει τον **άνθρωπο** ο **Αριστοτέλης**.

Ο μύθος του Προμηθέα και του Επιμηθέα έχει εξαιρετικά **παιδευτικό περιεχόμενο**, γιατί εμπνέει αισιοδοξία. Είναι μήνυμα πίστης στην προοδευτική πορεία του ανθρώπου, που ξεκινώντας από **ατελέστερες μορφές βίου**, έφτασε σε αξιόλογα **πολιτιστικά επιτεύγματα**, χωρίς να έχουν εξαντληθεί οι δυνατότητες για μεγαλύτερες κατακτήσεις. Επιπλέον, ο μύθος του Πρωταγόρα είναι ο μόνος που δεν εξαρτά την εξέλιξη της ανθρωπότητας αποκλειστικά από τις τέχνες, αλλά εισάγει στη διήγησή του **δύο διαδοχικές φάσεις**: είναι πρώτα οι **τέχνες**, που τις δίδαξε ο **Προμηθέας**, και ακολουθούν οι **πολιτικές αρετές**, που αυτές τις έδωσε ο **Δίας**.

β. Θέμα:

Η αρχή της δημιουργίας των θνητών γενών. Τα εφόδια με τα οποία προικίστηκαν τα ζώα.

γ. Δομικά στοιχεία:

1. Ο μύθος για την αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου.
2. Με ποιο τρόπο πλάστηκαν στο εσωτερικό της γης τα ζώα.
3. Η διανομή των ικανοτήτων στα ζώα από τον Επιμηθέα.
4. Οι επινοήσεις του Επιμηθέα για να μην εξαφανιστεί κάποιο γένος.

δ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• **Ἦν γάρ ποτε χρόνος**: Η φράση συνάδει με το λαϊκότροπο ύφος όλου του μύθου. Αποτελεί τυπική αρχή παραμυθιού και μέρος του σκηνικού, μια εξωτερική δηλαδή διακόσμηση που περιβάλλει την τελεολογική εξήγηση του **Πρωταγόρα** για τη δημιουργία του ζωικού βασιλείου και του ανθρώπου. Προβάλλει την έννοια του χρόνου ως κυρίαρχου φυσικού μεγέθους στο οποίο εγγράφεται η ύπαρξη των θεών και των θνητών όντων. Έτσι λοιπόν, με τη λέξη «**χρόνος**» ο σοφιστής εννοεί την **αρχή του χρόνου**, την **αρχή της δημιουργίας**, το σημείο εκείνο που ακολουθεί τη θεογονία, δηλαδή τη γένεση των θεών.

• **θεοὶ μὲν ἦσαν, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ**: Εντύπωση μας προκαλεί η αναφορά του **Πρωταγόρα** στην ύπαρξη των θεών. Πολλοί μελετητές θεώρησαν αρχικά ότι εδώ υπάρχει αντίθεση με τις ιδέες του Πρωταγόρα, ο οποίος ήταν αγνωστικιστής. Δεν

πρέπει, όμως, να ξεχνάμε ότι το κείμενο αυτό είναι ένας μύθος, στον οποίο η **παρουσία των θεών έχει αλληγορική, συμβολική σημασία**. Συγκεκριμένα ο **Δίας** συμβολίζει τη νομοτέλεια που διέπει τη φύση, τον λόγο, τη λογική, ενώ ο **Προμηθέας**, ο **Επιμηθέας** και ο **Ερμής** (που θα τον δούμε στην 6η ενότητα) αποτελούν τα όργανα αυτής της νομοτέλειας, η οποία ρυθμίζει τις σχέσεις των όντων εξασφαλίζοντας τη μεταξύ τους ισορροπία. Άλλωστε, όπως φανερώνεται και από τη συνέχεια του μύθου, ο **Πρωταγόρας** δεν ενδιαφέρεται τόσο για το θέμα της ύπαρξης των θεών όσο για την **εξήγηση της γένεσης του θρησκευτικού συναισθήματος**. Επιπλέον, δεν θεωρεί τους θεούς αιώνιους, αλλά ότι κι αυτοί, όπως και τα ζώα («**καὶ τούτοις**»), δημιουργήθηκαν μια δεδομένη χρονική στιγμή, που προηγήθηκε από τον χρόνο δημιουργίας των θνητών όντων.

• **Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως**: Στον μύθο του Πρωταγόρα η **εἰμαρμένη** αναφέρεται δύο φορές: **χρόνος εἰμαρμένος** (4η ενότητα) και **εἰμαρμένη ἡμέρα** (5η ενότητα), ως στοιχεία που προσδιορίζουν χρονικά την εξέλιξη. Με τις εκφράσεις αυτές αποδίδεται **το πλήρωμα του χρόνου**, η αναγκαιότητα δηλαδή που οδηγεί το πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από μία μορφή ζωής σε άλλη. Η πίεση της ανάγκης για επιβίωση, για βελτίωση των όρων ζωής, η χρεία, γίνεται κινητήρια δύναμη της εξέλιξης, η οποία ούτε αυτόματη ούτε τυχαία ούτε στιγμιαία είναι.

• **καὶ τούτοις**: Η παρουσία του **προσθετικού καὶ** υποδηλώνει ότι υπήρξε χρόνος κατά τον οποίο γεννήθηκαν και οι θεοί. Δεν ήταν λοιπόν άναρχοι, αφού και γι' αυτούς υπήρχε αρχή γένεσης. Ο όρος **γένεσις** αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία κάτι που δεν υπήρχε άρχισε να υπάρχει. Στον κοσμογονικό του μύθο ο **Πρωταγόρας** παρουσιάζει τη **γένεση του κόσμου ως θεϊκή δημιουργία**.

• **γῆς ἔνδον**: Η φράση αυτή υποδηλώνει την αρχέγονη αντίληψη της **Μητέρας-Γης**, μέσα στα σπλάχνα της οποίας δημιουργήθηκαν όλα τα έμβια όντα. Επιπλέον, από την ίδια φράση διαφαίνεται η αντίληψη του **αυτοχθονισμού**, της πεποίθησης δηλαδή κάποιων φυλών ότι ξεφύτρωσαν από τη γη στην οποία στη συνέχεια έζησαν και οι ίδιοι και οι απόγονοί τους κάνοντάς την πατρίδα τους. Η πεποίθηση αυτή τους έδινε ένα αίσθημα περηφάνιας, προνομιακής σχέσης με την πατρίδα και ευγενικής καταγωγής (π.χ. ο μύθος του Κάδμου).

• **ἐκ γῆς καὶ πυρὸς**: Σύμφωνα με τον **Πρωταγόρα**, οι θεοί δημιούργησαν τα θνητά όντα από δύο βασικά στοιχεία, το **χώμα** και τη **φωτιά**. Η άποψη αυτή φαίνεται να ακολουθεί την κοσμογονική θεωρία του **Παρμενίδη**. Στη συνέχεια, όμως, με τη φράση «**τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται**» η άποψή του εμπλουτίζεται και από τη θεωρία του **Εμπεδοκλή**, σύμφωνα με τον οποίο τα έμβια όντα προήλθαν από τη σύνθεση της **φωτιάς**, του **χώματος**, του **νερού** και του **αέρα**. Τα δύο τελευταία στοιχεία, το νερό και ο αέρας, δεν κατονομάζονται από τον σοφιστή.

• **ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς**: Πολύ βασικός ο συσχετισμός **φως - ζωή** στους αρχαίους Έλληνες. Οι **θεοί** δίνουν στα θνητά γένη μόνο την **εξωτερική μορφή** τους και, όταν επρόκειτο να τα φέρουν στο φως, αναθέτουν στον **Προμηθέα** και στον **Επιμηθέα** την κατανομή των **ιδιοτήτων** σε αυτά. Το γεγονός ότι οι θεοί περιορίζονται μόνο στο να πλάσουν τα θνητά γένη μπορεί να φαίνεται παράδοξο, διατυπώνεται όμως στο πλαίσιο ενός μύθου με συμβολική σημασία.

• **Προμηθεΐ καὶ Ἐπιμηθεΐ:** Ο Προμηθέας και ο Επιμηθέας ήταν **Τιτάνες**, γιοι του **Ιαπετού** και της Ωκεανίδας **Κλυμένης**. Ειδικότερα, ο **Προμηθέας** είναι αυτός που, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις **πρὸ** + **μῆτις** = σκέψη), σκέφτεται πριν κάνει κάτι, σταθμίζει τις συνέπειες και έπειτα προβαίνει σε πράξεις. Αποκαλείται σοφώτατος των Τιτάνων, «**αἰολόμητις**», βοηθός του Δία. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε **προνοητικό, διορατικό, σώφρονα, συνετό, προσεκτικό**. Στον μύθο του **Πρωταγόρα** παρουσιάζεται ως **ευεργέτης του ανθρώπου**, καθώς με τα δώρα που έκλεψε από τους θεούς (τη φωτιά και την έντεχνη σοφία) βοήθησε τον άνθρωπο να κυριαρχήσει πάνω στη φύση και να αναπτύξει πολιτισμό.

Από την άλλη μεριά, ο **Επιμηθέας** είναι αυτός που, όπως δηλώνει και το όνομά του (σύνθετο από τις λέξεις **ἐπὶ** + **μῆδος**), σκέφτεται μετά την εκτέλεση μιας ενέργειας και βρίσκεται αντιμέτωπος με τις συνέπειές της. Είναι «**ἄμαρτίνοος**» ή «**ὀψίνοος**». Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τον χαρακτηρίσουμε **αστόχαστο, απερίσκεπτο, επιπόλαιο, παρορμητικό**. Στον μύθο του **Πρωταγόρα** παρουσιάζεται λόγω απρονοησίας να εξαντλεί όλα τα εφόδια στα ζώα και να αφήνει τον άνθρωπο εντελώς αβοήθητο και ανυπεράσπιστο.

• **κοσμήσαι τε καὶ νεῖμαι:** Πρόκειται για σχήμα **πρωθύστερο**.

• «**Νείμαντος δέ μου**», ἔφη: Αξιοσημείωτη μετάβαση από τον **πλάγιο** στον **ευθύ λόγο** που δίνει ζωηρότητα και παλμό.

• **Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχυρὸν... σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων:**

Αφού τα δύο αδέρφια άλλαξαν ρόλους, ο **Επιμηθέας** ανέλαβε να μοιράσει εφόδια στα ζώα και στον άνθρωπο και ο **Προμηθέας** την τελική επιθεώρηση. Στην ενότητα αυτή παρακολουθούμε την **κατανομή εφοδίων** στα **ζώα**, ενώ στην επόμενη θα παρακολουθήσουμε τι συνέβη με τον **άνθρωπο**. Όσον αφορά, λοιπόν, τα **ζώα** η μοιρασιά που έκανε ο Επιμηθέας ήταν σοφή, αφού πέτυχε την **αντισταθμιστική και ισόρροπη κατανομή εφοδίων** για τη διαίωνιση όλων των ειδών. Ο Επιμηθέας ήταν σε θέση να επινοήσει, όχι όμως και να προνοήσει. Η επινοήση ως πράξη του νου επέτρεψε στον Επιμηθέα να μοιράσει εφόδια και να εξισορροπήσει αντιθέσεις ανάμεσα στα ζωικά είδη. Επρόκειτο όμως για μονομερή πράξη του νου από την οποία έλειπε η κατανόηση, αναγκαία για να προκύψει η δυνατότητα της πρόνοιας, της προβλεπτικότητας. Έτσι η επινοητικότητα του Επιμηθέα σε σχέση με το ζωικό βασίλειο εκδηλώνεται ως εξής:

α. Παρέχει μέσα προφύλαξης από την αλληλοεξόντωση [«Νέμων δὲ... ἄϊστωθείη»]:

Για να προφυλάξει τα ζώα από τα άλλα ζώα, έδωσε:

- σε άλλα σωματική δύναμη,
- σε άλλα, που ήταν αδύναμα, ταχύτητα,
- σε άλλα όπλα, όπως νύχια, δόντια, κέρατα, οπλές,
- σε άλλα μικρό σώμα, και ως όπλα για να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, φτερά ή υπόγεια κατοικία,
- σε άλλα μεγάλο σώμα, και ως όπλο για να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, το ίδιο το μέγεθός τους.

β. Δίνει μέσα προστασίας από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες [«ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς... καὶ ἀναίμοις»]:

Για να προφυλάξει τα ζώα από την εναλλαγή των εποχών και τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, που προέρχονται από τον Δία, έδωσε:

- σε άλλα πλούσιο τρίχωμα,
- σε άλλα χοντρό δέρμα,
- σε άλλα χοντρό δέρμα και χωρίς αίμα (π.χ. φολίδες, λέπια).

γ. Φροντίζει για την εξασφάλιση τροφής [«Τοῦντεὔθεν... ἄλλων βοράν»]:

Φρόντισε να δώσει διαφορετικά είδη τροφής σε κάθε ζωικό είδος, για να μην εξαντληθούν συγκεκριμένα είδη διατροφής. Έτσι, έδωσε τη δυνατότητα:

- στα φυτοφάγα ζώα να τρώνε χόρτα, καρπούς δέντρων ή ρίζες και
- στα σαρκοφάγα ζώα να τρώνε τις σάρκες άλλων ζώων.

δ. Εξισορροπεί τις αντίρροπες δυνάμεις στη φύση με σκοπό τη διαιώνιση των ειδών [«καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν... τῷ γένει πορίζων»]:

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ισορροπία στη φύση και η διαιώνιση όλων των ειδών, έδωσε:

- ολιγογονία, δηλαδή μικρή γονιμότητα, στα σαρκοφάγα ζώα και
- πολυγονία, δηλαδή μεγάλη γονιμότητα, σε όσα γίνονται βορά άλλων ζώων.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι στη φύση ισχύει ο **νόμος της αναπλήρωσης**, σύμφωνα με τον οποίο μια **αδυναμία** αναπληρώνεται από μια **ικανότητα**. Έτσι, προκύπτει ότι ο **Πρωταγόρας** εξηγεί τελεολογικά αυτό τον νόμο, εξηγεί δηλαδή τις ιδιότητες και τις ικανότητες ανάλογα με τον σκοπό που υπηρετούν και τη λειτουργία που επιτελούν. Συγκεκριμένα:

- ✓ Η ταχύτητα αντισταθμίζει την αδυναμία.
- ✓ Τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντισταθμίζουν το μικρό σωματικό μέγεθος.
- ✓ Όσα ζώα έχουν δύναμη, δεν χρειάζονται ταχύτητα.
- ✓ Όσα έχουν μεγάλο σωματικό μέγεθος, σώζονται χάρη σ' αυτό.
- ✓ Τα όπλα αντισταθμίζουν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας.
- ✓ Για να αντιμετωπίζουν τις μεταβολές του καιρού, εφοδιάζονται με πυκνό τρίχωμα και γερό δέρμα.
- ✓ Σε αυτά που γίνονται βορά άλλων ζώων δίνεται η δυνατότητα να γεννούν πολλούς απογόνους.
- ✓ Όσα τρέφονται με άλλα ζώα, γεννούν λίγους απογόνους.
- ✓ Δίνονται διαφορετικά είδη τροφής σε κάθε είδος ζώου, για να μην εξαντληθούν συγκεκριμένα είδη διατροφής.

Η έμφαση στον αντισταθμιστικό χαρακτήρα των παροχών «ώστε να πραγματοποιείται η εξασφάλιση της επιβίωσης των ειδών, επιτυγχάνεται με το αντιθετικό σχήμα **μέν-δέ** (ή μόνο **δέ...**), καθώς και με τη θέση και λειτουργία των μετοχών:

νέμων δὲ	
- τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν	- τοὺς δ' ἄσθενεστέρους τάχει ἐκόσμιε
- τοὺς δὲ ὥπλιζε	- τοῖς δ' (...) ἄλλην (...) ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν
- ἃ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισχεν	- ἃ δὲ ἠὔξε μεγέθει
ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξὶν καὶ στερεοῖς δέρμασιν	
- ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα	- δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα
καὶ ὑποδῶν	
- τὰ μὲν ὅπλαῖς	- τὰ δὲ δέρμασιν
τροφᾶς ἐξεπόριζεν	
- τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην	- ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ρίζας
- καὶ τοῖς μὲν ὀλιγονίαν προσῆψε	- τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν

• **μή τι γένος ἀῖσιτωθείη:** Η βασική μέριμνα και φροντίδα του **Επιμηθέα** είναι να εξασφαλίσει τη **διαιώνιση** όλων των ειδών της ζωής, η **εξισορρόπηση των αντίρροπων τάσεων** στο πλαίσιο του οικοσυστήματος (**νόμος της αναπλήρωσης**). Όλα εκείνα πάντως με τα οποία εφοδιάστηκαν τα έμβια όντα προβάλλονται ως δώρα των θεών.

• **πρὸς τὰς ἐκ Λιὸς ὥρας:** Η λέξη «ῶρα» παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος. Συναντάται με τις εξής σημασίες:

α. Ο ορισμένος χρόνος, η χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, η περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας.

β. Η εποχή του έτους (οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το «ἔαρ», δηλαδή την άνοιξη, το «θέρος», δηλαδή το καλοκαίρι, και τον «χειμῶνα», ενώ την «ὀπώραν», το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του καλοκαιριού), η ακμή του έτους, μέρος της ημέρας ή του ημερονυκτίου. Επειδή η λέξη χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη «καιρός», την **κατάλληλη ώρα**, τη **σωστή στιγμή**, όπως ακόμα και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα.

Στη μυθολογία, οι **Ὠρες**, κόρες του **Δία** και της **Θέμιδος**, ήταν τρεις: η **Ευνομία**, η **Δίκη** και η **Ειρήνη**, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου.

Παράλληλα κείμεναΠαράλληλο κείμενο 1: Ησίοδος, Θεογονία, 104-136

Η Θεογονία του **Ησίοδου** δεν είναι ιερό κείμενο. Είναι, κυρίως, κείμενο διδακτικό (όπως και το Έργα και Ημέραι) που μεταχειρίζονται δύο τρόπους, τη γενεαλογία και τον μύθο -που πλέκονται μεταξύ τους- για να διδαχθεί ο αναγνώστης (τότε ακροατής) και τη θεογονία και τις ηθικές αρχές που προκύπτουν από τους μύθους που παρεμβάλλονται. Μπορεί επίσης να λεχθεί ότι είναι ένα είδος κωδικοποίησης των έως τότε παραδειγμάτων θεογονικών θεμάτων, όπως είχαν διαμορφωθεί με τις διάφορες επιστροφές που δέχθηκαν. Η αρχαία ελληνική θρησκεία δεν είχε ιερά κείμενα λειτουργικά ούτε θεωρούνταν εξ αποκαλύψεως των οποίων καμιά αλλοίωση δεν επιτρεπόταν. Η Θεογονία είναι ένα ποίημα επώνυμου ποιητή. Ο **Ησίοδος** επικαλείται τις θεϊκές Μούσες (στ. 114), αλλά αυτό δεν σήμαινε παρά μία τυπική επίκληση βοήθειας, αντίστοιχη με τα δύο ομηρικά έπη. Ο επώνυμος ποιητής επικαλείται τη θεία έμπνευση όχι για να του αποκαλυφθεί κάποια αλήθεια, αλλά για να εμπνευσθεί, να του δώσουν το χάρισμα του λόγου και να εκφράσει ποιητικά το θέμα του. Ο Ησίοδος μετά από μία μακρά επίκληση και δοξολογία των Μουσών (115 στίχοι) περιγράφει και αυτός την κοσμογονία του.

Στο πλατωνικό κείμενο αφηγητής είναι ο ίδιος ο σοφιστής **Πρωταγόρας** και όχι ο Πλάτωνας. Κατά τον **Διογένη τον Λαέρτιο** ο μύθος περιλαμβανόταν στο έργο του Πρωταγόρα *Περί της έν αρχή καταστάσεως*, το οποίο δεν έχει διασωθεί. Ο **Πρωταγόρας** πρωτοτυπεί και φαίνεται ρηξικέλευθος για την εποχή του. Μεταφέρει το κέντρο ενδιαφέροντος από τους θεούς στον άνθρωπο και περιγράφει παρά τους συμβολισμούς και τις μυθικές αναφορές τη συνεχή εξέλιξη της ανθρωπότητας ως συνεχή πορεία εξανθρωπισμού και βελτίωσης της ζωής. Ο άνθρωπος πλέον καθίσταται ο ίδιος ερμηνευτής του κόσμου και είναι προφανές ότι υπήρχαν στην αρχαιότητα και στοχαστές που αμφισβητούσαν παγιωμένες αντιλήψεις με κριτικό «όπλο» τη φιλοσοφία ως δύναμη ανατροπής και αναθεώρησης στερεοτυπικών μύθων.

Στην αρχή υπήρχε το Χάος, έπειτα η Γη και ο Έρωτας. Από το Χάος γεννήθηκε η Νύχτα, από τη Νύχτα ο Αιθέρας και η Ημέρα. Χαρακτηριστική είναι η επανάληψη του αποθετικού ρήματος «έγινε» για να δηλώσει τη διαδικασία με την οποία κάτι δεν υπήρχε, άρχισε να υπάρχει. Ωστόσο, στην πορεία η ρηματική διατύπωση διαφοροποιείται. Αναφέρεται ότι η Νύχτα γέννησε τον Αιθέρα και την Ημέρα. Κατόπιν η Γη γέννησε τον Ουρανό, τα Όρη, τη Θάλασσα και τους Τιτάνες (Κοίο, Κρείο, Υπερίονα, Ιαπετό, Θεία, Ρέα, Θέμιδα, Μνημοσύνη, Φοίβη, Τηθύ). Χαρακτηριστική εδώ είναι η επανάληψη του ρήματος «γέννησε» για να δοθεί έμφαση στο ποιος δημιούργησε τα όντα αυτά, δηλαδή η Γη.

Παράλληλο κείμενο 2: Εμπεδοκλής, απόσπασμα 17, 14-30

Ο **Εμπεδοκλής**, από τον Ακράγαντα της Σικελίας (495-430 π.Χ.), υπήρξε πολύπλευρη προσωπικότητα: γιατρός και περιπλανώμενος ιερέας, γόνος αριστοκρατικής οικογένειας αλλά με δημοκρατικές πεποιθήσεις, ακολούθησε το παράδειγμα του **Παρμενίδη** και διατύπωσε τη διδασκαλία του σε εξάμετρους στίχους.

Σύμφωνα με τις αρχαίες μαρτυρίες συνέθεσε δύο ποιήματα, ένα κοσμολογικό με τον τίτλο *Περὶ φύσεως* και ένα θρησκευτικό με τον τίτλο *Καθαρμοί*. Οι αντιλήψεις για τη διαμόρφωση του κόσμου σώζονται στο ποίημά του *Περὶ φύσεως*, όπου απευθύνεται στον αγαπημένο μαθητή του, τον **Πανσανία**. Το ποίημα αυτό είναι γραμμένο σε εξάμετρους στίχους. **Ξεκινά με μια επίκληση προς τη Μούσα** («τα λόγια μου άκουε»), πράγμα που φανερώνει άμεση σχέση με την παράδοση της αρχαιοελληνικής επικής ποίησης (Όμηρος, Ησίοδος). Θα εκθέσει «λόγο διπλό», λόγο με αμφίδρομη κατεύθυνση, με διπλή ιστορία.

Στο έργο *Περὶ φύσεως* ανέπτυξε τη φυσική του διδασκαλία: **δεν υπάρχει γέννηση και θάνατος, αλλά μόνο ανάμειξη και χωρισμός τεσσάρων στοιχείων (ριζωμάτων)** της φωτιάς, του αέρα, του νερού και της γης· κινητήριες δυνάμεις για την ανάμειξη και τον χωρισμό είναι η Αγάπη (Φιλότης) και η Φιλονικία (Νεῖκος). **Ο κόσμος υπόκειται σε μια αέναη κυκλική διαδικασία**, η οποία χαρακτηρίζεται από διάφορες φάσεις, μεταξύ της απόλυτης κυριαρχίας της Αγάπης, οπότε τα στοιχεία σχηματίζουν μιαν ομοιογενή σφαίρα (τον Σφαίρο), και της απόλυτης κυριαρχίας της Φιλονικίας, οπότε όλα τα πράγματα περιορίζονται στα τέσσερα στοιχεία.

Μας διευκρινίζει ότι οι οντότητες που ενέχονται στον κύκλο της αλλαγής είναι οι **τέσσερις ρίζες**, ενώ μας δίνει επίσης μερικές ειδικότερες πληροφορίες γι' αυτές, καθώς και για την Αγάπη και τη Φιλονικία, τις κινητήριες δυνάμεις του κύκλου. **Φωτιά, νερό, αέρας και γη** (στ. 18) **είναι στοιχεία σταθερά και αναλλοίωτα που τα ονόμασε «ριζώματα πάντων»**. Πρόκειται για μια τετράδα «βασικών αρχών» ή «στοιχείων» από τα οποία σχηματίζονται όλα τα άλλα πράγματα. **Με την ένωση ή τον διαχωρισμό τους** δημιουργούν τις φαινομενικές αλλαγές τις οποίες ονομάζουμε γένεση και φθορά, αλλά και την ποικιλία του σύμπαντος.

Ένας ύμνος για την Αγάπη (Φιλότητα) καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του χώρου που αφιερώνει ο **Εμπεδοκλής** σε αυτό το θέμα. Την Αγάπη δεν μπορεί κανείς να τη δει· ο **Πανσανίας**, ο μαθητής του Εμπεδοκλή, καλείται να συναγάγει την παρουσία και τη δύναμή της γενικά από τα αποτελέσματά της στον χώρο των ανθρώπινων υποθέσεων. Στους στίχους 19-20 ο **Εμπεδοκλής** υπαινίσσεται ότι η **Φιλονικία** (Έχθρα) **βρίσκεται σε διάσταση με τις τέσσερις ρίζες**, ενώ η **Αγάπη βρίσκεται σε αρμονία μαζί τους**. Στους στίχους 27-29 ο **Εμπεδοκλής** εξαγγέλλει τη θεωρία του για την εναλλάξ κυριαρχία των στοιχείων και της Αγάπης και της Φιλονικίας. Η Φιλότητα (έλξη) είναι **συνενωτική δύναμη** που δημιουργεί τους οργανισμούς και ενώνει με τη δράση της τα πολλά. **Το Νεῖκος** (άπωση) είναι **δύναμη που διακρίνει, ξεχωρίζει και απομονώνει τα όντα**, που μετατρέπει το ένα σε πολλά. **Η θεωρία αυτή ορίζει τον μηχανισμό χάρη στο οποίο η συνεχής αλλαγή εξασφαλίζει την παγκόσμια σταθερότητα**. Ο πυρήνας της θεωρίας είναι μια ιδέα που ανάγεται στον **Αναξίμανδρο** και στον **Ηράκλειτο**: καθένα από τα στοιχεία που ενέχονται στον κύκλο πρέπει να είναι ίσο με καθένα από τα άλλα· και για να ρυθμίζεται η διαδικασία από την Αγάπη και τη Φιλονικία, **η καθεμιά από αυτές τις δύο δυνάμεις πρέπει κατά κάποιο τρόπο να είναι ίση με όλα μαζί τα στοιχεία**.

Οι απόψεις των προσωκρατικών και συγκεκριμένα του **Εμπεδοκλή** δηλώνουν λογική σκέψη και μια απόπειρα ορθολογικής ερμηνείας του κόσμου.